

Սվետլանա Դալլաքյան

«ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՇՔԻ» ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աղյուսակ 1

Ճապոնիայի ընդհանուր բնութագրիչները 1960 թ. և 2018 թ.¹

Բնութագրիչներ	1960 թ.	2018 թ.
Տարածքը	377,835 կմ ²	377.835 կմ ²
Բնակչությունը	92.5 մլն մարդ	126.5 մլն մարդ
ՀՆԱ մեծությունը ընթացիկ գներով	44.307 մլրդ ԱՄՆ դոլար	4.971 տրլն ԱՄՆ դոլար
ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով	479 ԱՄՆ դոլար	39.290 ԱՄՆ դոլար
Գործազրկության մակարդակը	1.7 %	2.4%
Տնտեսական աճի տեմպը	12%	0,7%
Գնաճի տեմպ	3.5%	0.98%

Ներածություն

Տնտեսական զարգացումը ազգային (երկրի) զարգացման մի մասն է, որը ենթադրում է փոփոխության անհրաժեշտության ընկալում և ընդունում ինչպես անձնական, այնպես էլ համազգային մակարդակով: Նկատենք, որ զարգացումը, նախ և առաջ, փիլիսոփայական մոտեցման և մտածելակերպի ու դրանից բխող տնտեսական քաղաքականության և քայլերի արդյունք է: Աշխարհում հայտնի են երկրների հաջողության տարբեր օրինակներ, որոնցից մի քանիսի անցած ուղին բնութագրվում է որպես «հրաշք»: «Ճապոնական տնտեսական հրաշքը» դասվում է աշխարհում տեղի ունեցած տնտեսական հրաշքների շարքին և ունի իր առանձնահատկությունները: Դա տվյալ երկրի պատմության կոնկրետ ժամանակաշրջանում ու աշխարհաքաղաքական որոշակի միջավայրում տեղի ունեցած տասնյակ գործոնների համադրման արդյունք է՝ իր էությանը բացառիկ, և ենթակա չէ արհեստական ընդօրինակման: Այս առումով ընդունված ակադեմիական կարծիք է, թե ճապոնացիները, ներմուծելով որևէ օտար կամ նոր բան, այն հարմարեցնում են իրենց ընկալումներին և կիրառում մեծ արդյունավետությամբ՝ ստանալով ոչ ավանդական և ավանդական մշակութային արժեքների մի յուրօրինակ հիբրիդ: Տվյալ հանգամանքով է նաև պայմանավոր-

¹ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ հիմք ընդունելով
https://www.mofa.go.jp/territory/page1we_000006.html,
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=JP>,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=JP>,
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=JP>
<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=JP-CN>

ված այն տարածված արտահայտությունը, թե «ճապոնացիները չեն կրկնօրինակում, այլ յուրացնում են»¹:

Հարկ է նշել նաև, որ Ճապոնիայում, ի տարբերություն եվրոպական երկրների, ավանդական կառույցների ճգնաժամ տեղի չունեցավ: Դա պայմանավորված էր բնակչության հարմարվողականությամբ, այսինքն՝ հասարակությունը, այլ քաղաքակրթությունների տարբեր տարրեր յուրացնելով (առաջին հերթին՝ չինական), դրանք վերածում էր սեփական ազգային արժեքների բաղադրիչի, ինչի հետևանքով նույնիսկ արմատական վերափոխումներն ուղեկցվում էին առանց սոցիալական ցնցումների՝ բարենորոգումների միջոցով: Նույնը չենք կարող ասել հայերի մասին, ովքեր շատ դժվար են ընկալում ցանկացած փոփոխություն և ամենաչնչին վերափոխում ընկալում են որպես ահազանգող իրավիճակ: Ինչքան էլ տնտեսական զարգացման և արդիականացման ճապոնական մոդելը թվա արտաքնապես գրավիչ, դրա մեխանիկական ընդնօրինակումն անհնար է և ոչ արդյունավետ:

Մեր նպատակն է ներկայացնել «ճապոնական հրաշքի» փիլիսոփայությունը և սկզբունքային մոտեցումները՝ կապված ֆինանսատնտեսական լծակների, ճապոնական մենեջմենթի, ինչպես նաև էթնոմշակութային առանձնահատկությունների հետ: Նպատակ չի դրվել մեկ երկրի փորձն այլ երկրում նույնությամբ կրկնօրինակելու, այլ ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների հիման վրա վերհանվել են «ճապոնական տնտեսական հրաշքի» առանձնահատկությունները, փորձ է արվել այն որոշ ուղղություններով ծառայեցնել Հայաստանի տնտեսական հեղափոխությանը:

Ներկայումս հետխորհրդային գրեթե բոլոր երկրների առջև ծառացած խնդիրներից է հասարակական կյանքի ոլորտների արդիականացումը, որը ենթադրում է զարգացած ժամանակակից տնտեսության առկայություն և վերջինիս համար անհրաժեշտ որոշակի մշակութային և հոգեբանական մթնոլորտի ստեղծում: Արդեն մի քանի տասնամյակ որպես արդիականացման հաջողված օրինակ է բերվում Ճապոնիան: Վերջին 150 տարիների ընթացքում Ճապոնիան, հաղթահարելով հետամնացությունը, կարողացավ առաջատար դիրքերից մեկը գրավել աշխարհում: Արդիականացումը Ճապոնիային հնարավորություն տվեց «հետապնդող զարգացման» մոդելից անցնելու համընթաց զարգացմանը և նույնիսկ աշխարհին առաջարկելու կատարելագործման հետագա ուղիներ:

Նախքան «ճապոնական տնտեսական հրաշքի» ֆենոմենին անդրադառնալը անհրաժեշտ է ներկայացնել Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացման գործընթացը, որն էլ հենց հիմք հանդիսացավ «ճապոնական հրաշքի» իրագործման համար: 1941 թ. դեկտեմբերին Ճապոնիան ռազմական գործողություններ սկսեց ԱՄՆ-ի դեմ՝ հարձակվելով ամերիկյան խաղաղօվկիանոսյան նավատորմի Փերլ Հարբոր բազայի (Հավայան կղզիներ), Գուամ կղզու և անգլիական գաղութ Հոնկոնգի վրա: Պատերազմի առաջին տարիներին Ճապո-

¹ Kuwabara T., Japan and Western Civilization: Essays on Comparative Culture. Tokyo, University of Tokyo Press, 1986, p. 125.

նիան լուրջ հաջողություններ ունեցավ, սակայն 1942 թ. կեսերից բեկում առաջացավ պատերազմում ԱՄՆ-ի օգտին, և մինչև պատերազմի վերջը Ճապոնիան պարտություններ էր կրում: 1945 թ. սեպտեմբերի 2-ին Ճապոնիան հայտարարեց իր կապիտուլյացիան և օկուպացվեց ամերիկյան զորքերի կողմից: Ճապոնիայի պարտությունը ծանր հետևանքներ ունեցավ տնտեսության վրա, երկիրը զրկվեց գրաված տարածքներից, գաղութներից, Հարավարևելյան Ասիայի երկրներում ներդրված կապիտալներից ու վաճառահանման շուկաներից և պետք է վճարեր ռեպարացիաներ: Ահա այս պայմաններում 1946-1952 թվականներին՝ օկուպացիայի տարիներին, Ճապոնիայում սկսվեցին պետության արդիականացման գործընթացներ, որոնք ուղեկցվում էին հասարակական կարգի և պետական կառուցվածքի վերափոխմամբ, համընդհանուր դիրեկտիվ վերահսկողությունից շուկայական տնտեսության անցումով, որով պետք է արմատախիլ արվեր միլիտարիզմը, և պայմաններ ստեղծվեին երկիրը ժողովրդավարական ուղիով զարգացնելու համար:

Գրականության ակնարկ

Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացման վերաբերյալ առանձնացվում են գիտական երկու ուղղություններ.

1. «Քրիզանթեմ և սուր» կամ «Ամերիկյան դպրոց», որի հիմնադիրներից է Ռուդ. Բենեդիկտը, ըստ որի՝ Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացման հիմնական ուղին «պարտադիր արևմտականացումն» է¹:

2. Ռեկվիզիտական տեսություն, որի հիմնադիրներից է Չալմերս Ջոնսոնը. ըստ նրա և այդ ուղղության մյուս ներկայացուցիչների՝ հետպատերազմյան արդիականացման հիմքերը պետք է որոնել նախապատերազմյան և հետպատերազմյան Ճապոնիայի պատմական շարունակականության, ինչպես նաև նրա մշակութային ինքնատիպության և հասարակական կյանքի կազմակերպման յուրօրինակության մեջ²:

Է. Այալը Ճապոնիայի արդիականացման գործում մեծ առաքելություն էր վերագրում սիտոյականությանը՝ հատկապես կարևորելով «պետությանը ճապոնացու նվիրվածության հանգամանքը»³:

Մեկ այլ ճապոնագետ՝ ամերիկացի մշակութաբան Ջոն, գրել է. «Ճապոնացիների աշխատասիրությունը, զգուշավորությունը և կարգապահությունը խոր պատմական արմատներ ունեն ճապոնական սովորույթների ու գաղափարների մեջ և կապված չեն որոշակի կրոնական ուղղության հետ»⁴:

Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացման վերը նշված ուղղու-

¹ Benedict R., The Chrysanthemum and the Sword. Boston: Houghton Mifflin, 1946, p 32.

² Jonson Ch., MITI and Japanese Miracle, the Growth of Industrial Policy 1925-1975, Stanford, 1982, p. 128.

³ Ayal E., Value Systems and Economic Development in Japan and Thailand, Journal of Social Issues, v. 19, N 1, 1963, p. 41.

⁴ Jo M., Japanese Traditional Values and Industrialization, international social Science Review, v. 62, N 1, 1987, p. 7.

թյուններից բացի կան նաև մի շարք այլ մոտեցումներ, որոնք անդրադարձել են «ճապոնական հրաշքին», և դրանք անընդհատ ավելանում են ու կատարելագործվում: Շատ պատկերավոր է բնութագրում Սարկիսովը. «Եթե Ամերիկան հայտնագործեցին մեկ անգամ և վերջնականապես, ապա Ճապոնիան շարունակաբար հայտնագործում են մինչ օրս՝ փորձելով հասկանալ այդ երկիրը, որի խորհրդավորությունը վաղուց էր հետաքրքրություն առաջացրել»¹:

Այսպիսով՝ եթե ամփոփելու լինենք Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացման գործընթացը, կարող ենք առանձնացնել հետևյալ չորս կարևոր հանգամանքները.

1. Ճապոնիայի տնտեսական համակարգը տարբերվում է այլ զարգացած արդյունաբերական երկրների համակարգերից, և այդ տնտեսական մոդելը կարևոր դերակատարություն ունեցավ Ճապոնիայի արդիականացման գործում,

2. չնայած տնտեսության հետպատերազմյան վերականգնումը և զարգացումը հիմնված չէին նրա նախապատերազմյան կառուցվածքի վրա, սակայն դրանում պահպանվեցին նախապատերազմյան շրջանի տնտեսությանն ու տնտեսական կյանքին բնորոշ էական առանձնահատկություններ, ինչը, մասնագետների կարծիքով, պայմանավորված էր ճապոնացիների էթնոմշակութային յուրահատկություններով կամ պատմական գործոններով,

3. որքան էլ արտաքինապես գրավիչ թվա տնտեսական զարգացման ճապոնական մոդելը, այդուհանդերձ, դրա մեխանիկական կրկնօրինակումն անհնար է, որովհետև յուրաքանչյուր տնտեսություն ունի զարգացման իր ներքին և երբեմն միայն իրեն հատուկ օրինաչափությունները,

4. ժամանակակից, այլ կերպ ասած՝ հատուկ ինտենսիվությամբ ընթացող համընդհանրացման պայմաններում ճապոնական տնտեսական համակարգի շատ տարրեր «արտահանվելով» նպաստում են այդ գործընթացների է՛լ ավելի խորացմանը, քանի որ Ճապոնիան հանդես է գալիս մի կողմից «մատակարարի», մյուս կողմից՝ «սպառողի» դերում:

Հետազոտության տեսամեթոդական հիմքերը

Գիտական առարկայականության սկզբունքն ապահովելու համար սույն հետազոտության համար մեթոդաբանական հիմք են ծառայել դիալեկտիկական, պատմական, տրամաբանական, համակարգային մոտեցման, համեմատական վերլուծության և այլ գիտական մեթոդները, որոնք հնարավորություն են տալիս «ճապոնական տնտեսական հրաշքի» առանձնահատկությունները դիտարկել դինամիկայի մեջ, բացահայտել պատճառահետևանքային կապերը, առկա տրամաբանական հետևությունները և ազգային ու տարածաշրջանային առանձնահատկությունները: Հետազոտության մեջ օգտագործված տարրեր մեթոդների կիրառումը բացատրվում է նյութի բազմաբնույթ լինելով, մասնավորապես՝ ազգաբանական–սոցիոլոգիական և տնտեսապատմական: Ավելին, հետազոտու-

¹ Саркисов К. О., "Россия и Япония. Сто лет отношений", Москва, 2015, стр. 85.

թյունը մի քանի մեթոդների համադրությամբ կատարելու դեպքում ապահովվում են ավելի համապարփակ արդյունքներ և ծանրակշիռ եզրակացություններ, քան դա հնարավոր կլիներ անել միայն մեկ մեթոդի կիրառման պարագայում:

Նախանշված նպատակին համար հիմք են հանդիսացել հայրենական և արտասահմանյան հեղինակների աշխատանքները և գիտական հոդվածները: Իսկ տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել Համաշխարհային բանկի և Արժույթի միջազգային հիմնադրամի և այլ կառույցների պաշտոնական նյութերը: Տեսական վերլուծությունների ընթացքում հատուկ ուշադրություն է դարձվել տեսությունների տնտեսագիտական ու մեթոդաբանական առավելություններին և թերություններին:

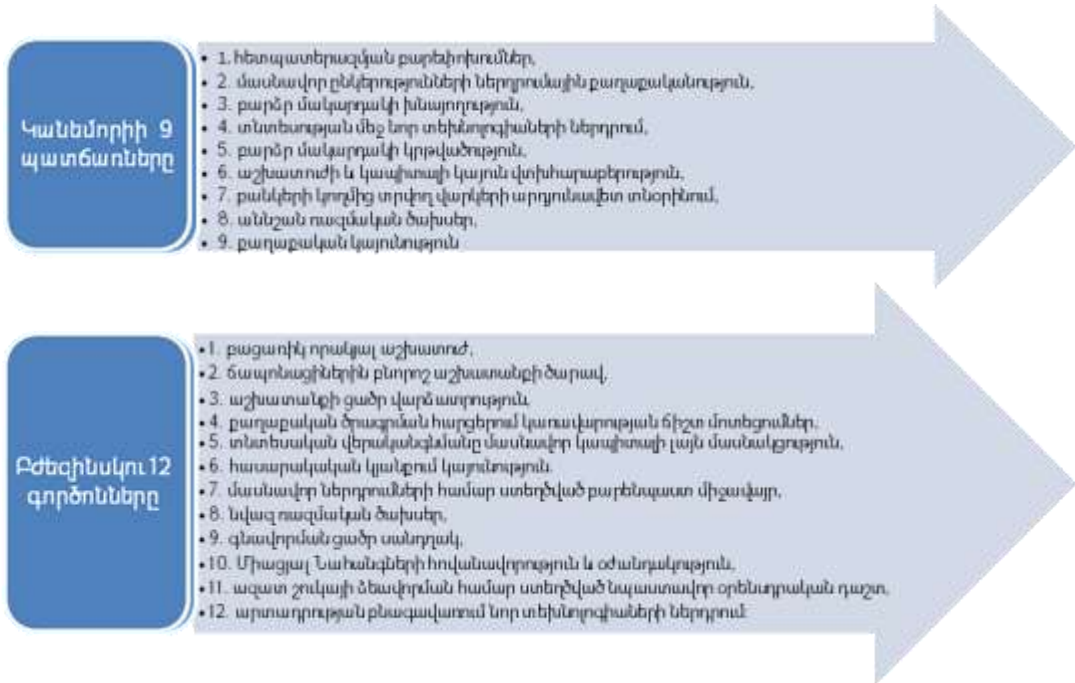
Հիմնական վերլուծություն

Ճապոնական տնտեսության արդիականացման հենքի վրա էլ տեղի ունեցավ «ճապոնական տնտեսական հրաշքը», որը բնութագրվում էր «խաղաղության տնտեսության» ստեղծմամբ, քանի որ նախապատերազմյան տնտեսությունը մեծամասամբ կառուցված էր ճապոնական միլիտարիզմի պահանջարկների վրա: Այդ պատճառով ավերված հին գործարանները կամ արտադրամասերը վերականգնելու փոխարեն շատ հաճախ կառուցվում էին նորերը: Հետպատերազմյան տնտեսության վերականգնման հարցում, անշուշտ, չպետք է թերագնահատել Միացյալ Նահանգների դերակատարությունը, որովհետև նրա պնդմամբ սահմանադրության 9-րդ հոդվածի ուժով Ճապոնիան ապառազականացվեց: Որպես արդյունք՝ այն հսկայական միջոցները, որոնք պետք է ծախսվեին ռազմական բնագավառում, ուղղվեցին տնտեսության զարգացմանը: Ուստի պատահական չէ, որ որոշ քաղաքագետներ, քննարկելով «ճապոնական հրաշքին» առնչվող խնդիրները, առաջ են քաշում այն թեզը, թե հետպատերազմյան արագ արդիականացումը սառը պատերազմի հետևանք էր՝ նկատի ունենալով խորհրդա-ամերիկյան մրցակցության պայմաններում ստեղծված «նպաստավոր» աշխարհաքաղաքական մթնոլորտը: **Եթե փորձենք տալ «տնտեսական հրաշքի» հեղինակային սահմանումը, ապա կարող ենք ասել, որ դա տնտեսության՝ արագ տեմպերով և ցատկանման երկարաժամկետ զարգացումն է, որը բերում է տվյալ երկրի արմատական և անդառնալի որակական դրական փոփոխություններին:** Ճապոնիայի տնտեսական վերելքին նպաստող գործոններին անդրադարձել են Ճապոնացի տնտեսագետ Յ. Կանեմորին¹ և ԱՄՆ-ի նախագահ Ջ. Քարտերի ազգային անվտանգության գծով խորհրդական, հայտնի քաղաքագետ Ջ. Բժեզինսկին²: Կանեմորին թվարկում է հետևյալ 9 *պատճառները*, որոնք, ըստ նրա, կարևոր դերակատարություն են ունեցել «ճապոնական հրաշքի» կերտման գործում, իսկ Բժեզինսկին նշում է այն

¹ Kanemori Y., Postwar Japan: Lessons for Asia. New York, Columbia University Press, 1988.

² Brzezinski Z., The Fragile Blossom: Crisis and Change in Japan. New York: Harper and Row, 1972, pp. 24 -108.

12 կարևոր գործոնները, որոնք, իր կարծիքով, նպաստել են Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացմանը:

Գծապատկեր 1. «Ճապոնական հրաշքի» կերպման գործում Կանեմորիի և Բեեզինսկու կողմից առաջադրված գործոնները և պատճառները

Անհրաժեշտ է նշել, որ ամեն մի տնտեսական իրավիճակ, մասնավորապես՝ «տնտեսական հրաշքը», ունի իր տրամաբանությունը, և այն պետք է վերլուծել ըստ դրա պատճառահետևանքային կապերի: Այս իմաստով թե՛ զարգացած, թե՛ զարգացող երկրներում տարբեր դրսևորումներով ընթացող տնտեսական փոփոխությունները ենթակա են հավաստի տվյալների վերլուծության և որոշակի ախտորոշման, ինչը հնարավորություն է տալիս մշակելու իրատեսական լուծումներ և ծրագրեր: Պատմությունը վկայում է, որ հենց համակարգված վերլուծությունների շնորհիվ են ձևավորվել մոտեցումներ, մշակվել և իրագործվել ընդգրկուն տնտեսական ծրագրեր, որոնք ապահովել են զարգացման և ճգնաժամերի հաղթահարման արդյունավետ ուղիներ: Մասնավորապես՝ այդպես են տեղի ունեցել անցումը 1929–1933 թթ. Մեծ դեպրեսիայից դեպի տնտեսական աշխուժացում¹, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից ավերված տնտեսությունների վերականգնումը (Ջորջ Մարշալի պլան²), ինչպես նաև

¹ Thayer Watkins. The Recovery from the Great Depression of the 1930s. San José State University, Department of Economics (<http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/recovery.htm>)

² “The Marshall Plan – “The Europeans did the job themselves””. Moments in U.S. Diplomatic History. “Association for Diplomatic Studies and Training» (<http://adst.org/2015/05/the-marshall-plan-the-europeans-did-the-job-themselves/>)

Ճապոնիայի թոփաքաձև զարգացումն¹ ու նրա վերածվելը համաշխարհային տնտեսության ուժի կենտրոնի: Դիտարկենք ճապոնական տնտեսության մեջ տնտեսական ցուցանիշների փոփոխության դինամիկան և փորձենք ներկայացնել դրանց հասնելու առանձնահատկությունները, որն ի վերջո հանգեցրեց «ճապոնական տնտեսական հրաշքին»:

Զարգացման ուղի և արդյունքներ

1945 թ. օգոստոսի 15-ին կայսր Հիրոհիտոն հայտարարեց Ճապոնիայի անվերապահ կապիտուլյացիայի մասին և կոչ արեց «տանելու անտանելին և հանդուրժելու անհանդուրժելին»²: Պատերազմի ընթացքում զոհվեց և վիրավորվեց շուրջ 8 մլն ճապոնացի, ամբողջությամբ կամ մասամբ ավերվեց մոտ 2,5 մլն շինություն, իսկ Տոկիոյի բնակչությունը 6,7 մլն-ից նվազեց՝ հասնելով 2,8 մլն-ի: Մասնագետների հաշվարկով պատերազմում Ճապոնիան ընդհանուր առմամբ կորցրեց իր ազգային հարստության 41,5 %-ը³: Սակայն 1952 թ. ամերիկյան զինուժը քեց Ճապոնիան, և երկրի կառավարումն ամբողջությամբ անցավ ճապոնացիներին: Այսպես՝ 1955 թ. *դեկտեմբերին ընդունվեց 1956-1960 թթ. համար վարչապետ Իչիրո Հափոյամայի «Ինքնուրույն տնտեսության ստեղծման»* ծրագիրը: Այն նախատեսում էր տարեկան նվազագույնը 5% տնտեսական աճ: Սակայն տնտեսական աճի միջին տեմպերը նշված ժամանակաշրջանում գերազանցեցին ծրագրվածը և կազմեցին միջինը 8,8%: Տնտեսական զարգացման «Ինքնուրույն տնտեսության ստեղծման» ծրագրին հաջորդեց 1958-1962 թթ. համար «Նոր երկարաժամկետ տնտեսական ծրագիրը», որն ընդունվեց վարչապետ Կիսիի դեկավարությամբ 1957 թ. դեկտեմբերին և նախատեսում էր տարեկան 6,5% միջին տնտեսական աճ, սակայն փաստացի տնտեսական աճի տարեկան միջին ցուցանիշը կազմեց 9,7%: Հաջորդ՝ 1961-1964 թթ. համար տնտեսական պլանավորման ռազմավարական ծրագիրն ընդունվեց Հայաթո Իկեդայի վարչապետության օրոք՝ 1960 թ. դեկտեմբերին: Այն կոչվում էր «Ազգային եկամուտների կրկնապատկման ծրագիր»: Դրանով նախատեսվում էր տարեկան նվազագույնը 7.2% տնտեսական աճ, սակայն իրական տեմպերը տարեկան միջին կտրվածքով կազմեցին ուղիղ 10%⁴: Ավելի հանգամանալից պատկերացնելու համար Ճապոնիայի տնտեսության թոփաքաձև զարգացումը ներկայացնենք այն աղյուսակ 2-ում և գծապատկեր 2-ում:

Այս ցուցանիշների աճը հիմք ընդունելով՝ պետք է փաստել, որ 60-ական թվականների կեսերից ճապոնական տնտեսությունը սկսում է վերելք ապրել: Այսպես՝ 1951-68 թթ. ընթացքում Ճապոնիայում արդյունաբերական արտադրանքի

¹ Sunny Mewati. How did Japan rebuild itself and become an advanced nation and a major economic power in the aftermath of the World War II? <https://www.quora.com/How-did-japan-rebuild-itself-and-become-an-advanced-nation-and-a-major-economic-power-in-the-aftermath-of-the-World-War-II>

² Smith D., Japan since 1945: The Rise of an Economic, London Mac Millan Press, 1945, p. 42.

³ Kosaka M., A History of Postwar Japan. Tokyo, 1972, p. 65.

⁴ Jonson Chalmers. MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975, Stanford, Stanford University Press, 1982, p. 86.

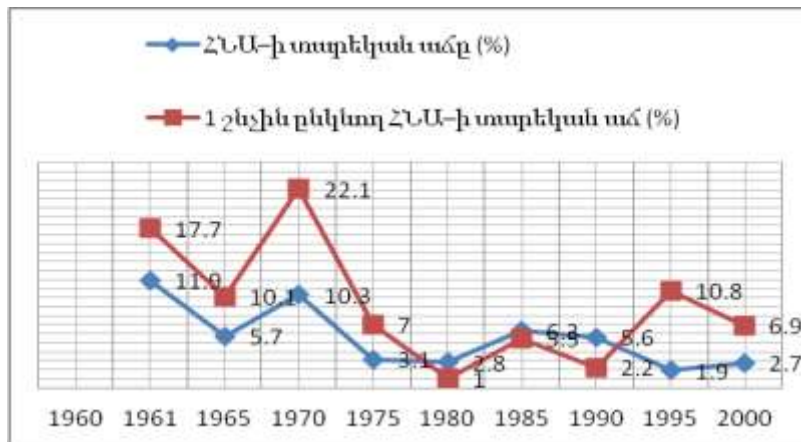
աճի միջին տարեկան տեմպը 14.6% էր, ԱՄՆ-ում՝ ընդամենը 4.5, իսկ ամբողջ կապիտալիստական աշխարհում՝ 5.5%¹։ Դրա պատճառներից մեկը արտադրության միջոցների նկատմամբ պահանջարկի մեծացման հաշվին երկրի ներքին շուկայի ընդլայնումն էր, որը պայմանավորված էր ճապոնիայում պատերազմի պատճառած վնասները վերացնելու և հիմնական կապիտալը արդյունաբերության մի շարք ճյուղերում նորացնելու հետ։

Աղյուսակ 2

ՀՆԱ-ի մեծությունը և ՀՆԱ-ն մեկ բնակչի հաշվով (1960-2000 թթ.) ²

(դոլար)

Տարեթվեր	ՀՆԱ-ի մեծությունը GDP (current US \$)	ՀՆԱ-ն մեկ բնակչի հաշվով GDP per capita (current US \$)
1960	44,307 մլրդ. \$	479 \$
1965	90,95 մլրդ. \$	920 \$
1970	212,609 մլրդ. \$	2 038\$
1975	521,542 մլրդ. \$	4 659\$
1980	1,105 տրլն \$	9 466\$
1985	1,399 տրլն \$	11 580 \$
1990	3,133 տրլն \$	25 380 \$
1995	5,449 տրլն \$	43 441 \$
2000	4,888 տրլն \$	38 532\$

Գծապատկեր 2. ՀՆԱ-ի տարեկան աճը (%) և մեկ բնակչի հաշվով ՀՆԱ-ի տարեկան աճը 1960-2000 թթ.³, %

¹ Экономические проблемы современной Японии, МЭМО, N 8, 1969 г., стр. 92.

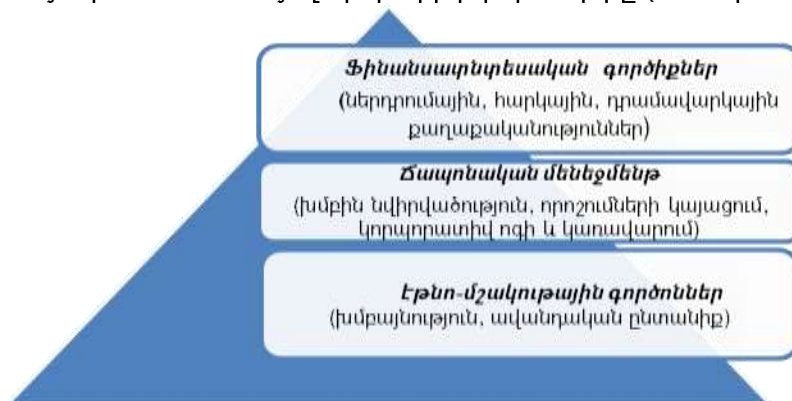
² Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ հիմք ընդունելով համաշխարհային բանկի տվյալները <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=JP>,

³ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ հիմք ընդունելով <https://countryeconomy.com/gdp/japan?fbclid=IwAROPvIHIPV9ayFHzzGUySBHedCaJMfUYd3XhmlyleCCUajYgZPapeqKagol>

Հետպատերազմյան տարիներին ճապոնական տնտեսության հաջողությունները պայմանավորված էին նաև երկրում որակյալ աշխատուժի հսկայական բանակի առկայությամբ, աշխատավորների շահագործման բարձր մակարդակով, նրանց ցածր աշխատավարձով: 1951-1958 թթ. վերամշակող արդյունաբերության մեջ մեկ բանվորի աշխատանքի արտադրողականության տարեկան աճը 14% էր¹: 1972 թ. ճապոնիայի արդյունաբերության մեջ աշխատանքի արտադրողականության մակարդակը կազմում էր ԱՄՆ-ի 1/3-ը²: Ավելին՝ ճապոնիայի «Ոսկե դարի» (1956–1973) ընթացքում մեկ աշխատողի հաշվով արտադրողականության տարեկան աճը միջինը 8% էր, ինչը 4 անգամ գերազանցում էր նույն ժամանակաշրջանում ԱՄՆ-ում գրանցված մակարդակը³:

Հետպատերազմյան ժամանակաշրջանում ճապոնական տնտեսության կառուցվածքային խոր տեղաշարժերը և տնտեսական առաջադիմության արագացումը բացատրվում են նաև պետության ակտիվ մասնակցությամբ: Ազգային եկամուտի վերաբաշխման, ֆինանսների և վարկի բնագավառում նրա ակտիվ գործունեության շնորհիվ ստեղծվել են երկրում վերարտադրության պրոցեսի համար առավելագույն բարենպաստ պայմաններ:

Ինչպես նշեցինք, «ճապոնական տնտեսական հրաշքը» տեղի է ունեցել բազմաթիվ գործոնների համատեղմամբ, որոնք, մեր դիտարկմամբ, կարելի է համակարգել էթնոմշակութային, ճապոնական մենեջմենթ և ֆինանսատնտեսական գործիքներ խմբերում: Եթե այս մոտեցումը ներկայացնենք բուրգի տեսքով, ապա այն կունենա հետևյալ հիերարխիկ պատկերը (տե՛ս գծապատկեր 3):

Գծապատկեր 3. «Ճապոնական տնտեսական հրաշքը» ձևավորող հիմնական հենասյուները ⁴

¹ Պետրոսյան Լ.Պ., Ճապոնիայի տնտեսական զարգացումը, Երևան, 1976, էջ 79:

² Корсунский А., Промышленность Японии и США, МЭМО, N 1, 1975, стр. 85.

³ Richard Kneller, Danny McGowan, Tomohiko Inui, Toshiyuki Matsuura, Globalisation, multinationals and productivity in Japan's lost decade, Journal of the Japanese and international Economies 26(2012), p. 110-128.

⁴ Գծապատկերը կառուցված է հեղինակի կողմից՝ հիմք ընդունելով կատարված հետազոտությունները:

Մի խումբ հեղինակներ «ճապոնական հրաշքը» տեսնում են մշակութային բացառիկ ժառանգության, ավանդապատության և հասարակության այնպիսի առանձնահատուկ որակների մեջ, ինչպիսիք են **հավաքականությունը և խմբայնությունը**: Այս մոտեցման դիրքերն ազդեցիկ դարձան հատկապես 1970-ական թթ. սկսած՝ Չիե Նականեի «Ճապոնական հասարակությունը» աշխատության¹ հրապարակմամբ: Անհրաժեշտ է նշել, որ առկա են ճապոնական էթնոմշակութային մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք այս կամ այն կերպ ազդել են «տնտեսական հրաշքի» կայացման վրա: Սակայն մեր հետազոտության ընթացքում առանձնացրել ենք հավաքականությունը և խմբայնությունը, ինչպես նաև ճապոնական ավանդական ընտանիքը, որն իր ուրույն տեղն ունի *ինքնության անհատ-ընտանիք-ազգ* եռաշերտ միասնության մեջ:

*Խմբայնության*² որպես ճապոնական հասարակությանը բնորոշ առանձնահատկության շեշտադրմանը կարելի է հանդիպել ճապոնագիտական բազմաթիվ ուսումնասիրություններում: Ըստ Հիրոշի Հաձամայի՝ «խմբայնություն» բառը վերջին ժամանակներս սկսել են լայնորեն օգտագործել ճապոնական տնտեսական ֆենոմենը հասկանալու համար: Կալիֆոռնիայի համալսարանի պրոֆեսոր Ռ. Օձակին համարում է, որ ճապոնական խմբայնությունն այն մոբիլիզացնող ուժն է, որը ճապոնացիներին ոչ միայն օգնեց արագ արդիականանալու, այլև ստեղծեց տնտեսական զարգացման կայուն և բարձր աճի հնարավորություններ: Նկատենք, որ խմբայնությունը մոբիլիզացման առումով բնորոշ է նաև հայ ժողովրդին, ինչը ապացուցվեց 2016 թ. ապրիլյան պատերազմի, ինչպես նաև թավշյա հեղափոխության ժամանակ. ընդամենը անհրաժեշտ է առաջնորդ կամ խմբի ղեկավար, որը հավատ կներշնչի հասարակությանը: Ճապոնական մշակութային հատուկ չէ երկփեղկված մտածելակերպը, ինչի շնորհիվ երկրը նորանք չի առաջանում, թե ով է ավելի կարևոր՝ անհատը, թե՞ խումբը: Ե՛վ առաջինի, և՛ երկրորդի բարեկեցությունը կազմում են մեկ ընդհանրություն, մեկ միասնություն: Խմբակենտրոնությունը մտածելակերպի ձև է, երբ անհատի գործունեության և վարքագծի վերջնական շահառուն ոչ թե անհատն ինքն է, այլ այն խումբը, որին պատկանելությունը տվյալ անհատը գիտակցում է: Նման մտածողության տիպիկ օրինակներ են Ճապոնիայում այնպիսի կարգախոսների տարածումը, ինչպիսիք են՝ «հանուն ընտանիքի», «հանուն հայրենիքի»²: Ցավոք, ի տարբերություն խմբայնության, հայ իրականության մեջ բացակայում է խմբակենտրոնությունը, որը պետք է սերմանել և ներարկել հայ ժողովրդի մեջ, մասնավորապես՝ երեխաներին դեռևս մանկահասակ տարիքից: Եվ այսօր, կարծես թե, Հայաստանում կարող ենք հանդիպել խմբայնությունը քարոզող կարգախոսների՝ «Հայաստանն իմ օջախն է, ժողովուրդը՝ իմ ընտանիքը»:

Ճապոնացիների էթնիկական ինքնության երկրորդ շերտը **խմբային ինքնությունն է**, որով պայմանավորված է ճապոնական հասարակության հաճախակի բնորոշումը որպես «խմբային» հասարակության, ինչը կապված է

¹ Nakane Ch., Japanese Society, University of California Press, 1970.

² Նույն տեղում, էջ 78:

հենց *ճապոնական ավանդական ընտանիքի* հետ: Պատկերավոր ասած՝ ճապոնական հասարակությունը ավանդական ընտանիքի պրոյեկցիան է անսահմանության վրա¹: Անհրաժեշտ է նշել, որ Արևմուտքի մշակութային ազդեցության և հետպատերազմյան շրջանում ԱՄՆ-ի նախաձեռնած տնտեսական լայնամասշտաբ բարեփոխումների հետևանքով ընտանիքն իր գործառույթներով և դրանց հավաքական ընկալմամբ ենթարկվեց որոշակի փոխակերպումների և մասնակիորեն փոխարինվեց մեկ այլ՝ հարակից սոցիալական օրգանիզմով՝ *ընկերությամբ (կոմպանիա)*, և ընտանիքն իր շատ գործառույթներ պարզապես զիջեց հենց ընկերությանը²: Այսպիսով՝ Ճապոնիայի տնտեսության արդյունաբերականացմամբ և խոշոր ընկերությունների ի հայտ գալով ավանդական ընտանիքը ենթարկվեց որոշ գործառութային օրինաչափ փոխակերպումների, ինչը ոչ միայն չփոխեց ճապոնական հասարակության և էթնիկական ինքնության խմբային կոդմնորոշումը, այլ հակառակը՝ ավելի ամրապնդեց այն: Ընկերությունը սկսեց ընկալվել որպես ընտանիք, նրա աշխատողները՝ որպես միևնույն ընտանիքի անդամներ, իսկ ընկերության ղեկավարը՝ որպես այդ ընտանիքի հայր: Ընկերության նոր աշխատողը նոր միջավայրում ընդունվում է ճիշտ այնպես, ինչպես ընտանիքում կընդունեին նոր զավակի ծնունդը, նոր որդեգրված երեխային կամ հարսին³: Այս գաղափարախոսությունը վկայում է ճապոնացիների նվիրվածությունը այն սոցիալական օրգանիզմին, որից նա իր կյանքի համարյա ամբողջ ընթացքում եկամուտներ է ստանում: Անհրաժեշտ է նշել, որ ավանդական ընտանիքի գաղափարախոսությունը բավական կիրառելի է նաև Հայաստանում. սա իր ուրույն տեղն ու դերն ունի հայկական էթնոմշակութային դիմագծի մեջ, սակայն արդեն ընկերությանը վերաբերել այնպես, ինչպես ընտանիքիդ, սա ամենևին բացակայում է հայ իրականությունից, ինչն էլ հանգեցնում է բազմաթիվ խնդիրների, մինչև անգամ տնտեսական մտածողության ձևավորման բացակայությանը:

Ինչպես ներկայացված է գծապատկեր 3-ում, բուրգի հիմքում են էթնոմշակութային գործոնները, որոնց հենքի վրա էլ ձևավորվում է աշխարհին հայտնի ճապոնական մենեջմենթը: Վերջինս ներկայացնելիս ուշադրությունը սևեռելու ենք հետևյալ առանձնահատկությունների և սկզբունքների վրա՝ **խմբին նվիրվածություն, ֆիրմայի կորպորատիվ ոգու արմատավորում և որոշումների կայացման գործընթաց**: Ճապոնական մենեջմենթի հիմնական առանձնահատկություններից մեկը *խմբին նվիրվածությունը* շեշտելն է, խմբային հոգեբանությունը: Մարդկանց ոչ մի հանրության մեջ թերևս այնպես բարձր չեն գնահատում խմբային մթնոլորտը, հոգեբանական կլիման խմբում, ինչպես Ճապոնիայում: Աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը կամ անկումը շաղկապվում է աշխատանքային խմբի համերաշխության աստիճանին և նրա «անսայթաք» գործունեությանը: Խմբին նվիրվածության գաղափարախո-

¹ Maraini F., Meeting with Japan. New York, Viking Press, 1960, էջ 365:

² Ֆարմանյան Ս., Ճապոնական իրաչքները և ճապոնացիները, Երևան, 2012 թ., էջ 85:

³ Ֆարմանյան Ս., Ճապոնական իրաչքները և ճապոնացիները, Երևան, 2012 թ., էջ 86:

սությունը փոխադրվում է ցանկացած ճապոնական ընկերություն և կիրառվում ճապոնական մենեջմենթում, դառնում անձնակազմի աշխատանքային ջանքերի ուժեղագույն խթանիչը, ջանքեր, որոնց կարևորագույն նպատակն է ամրապնդել ֆիրմայի ներկա դիրքերը և պատրաստվել ապագայում նոր դիրքեր գրավելուն: Այսպիսով՝ ճապոնացիների խմբային աշխատանքային գործողությունները ստեղծվում են փոքր խմբերի ջանքերով: Այդ խմբերին անհրաժեշտ ուղղվածություն տալու համար ճապոնական ֆիրմայում արմատավորվում է բարոյական հատուկ ոգի՝ **կորպորատիվ ոգի**:

Աշխատողների «ցմահ» վարձումը, աշխատողի վարձատրությունը և անձնակազմի առաջընթացումն ըստ ավագության, փոքր խմբի հոգեբանության արմատավորումը՝ այս ամենը ճապոնական մենեջմենթի բաղադրատարրերն են, և դրանք կապակցող կամ «ցեմենտող» ուժը ֆիրմայի կորպորատիվ ոգին է¹: Դրա գլխավոր բաղադրիչը նվիրվածությունն է իդեալներին, ինչը դաստիարակվում է աշխատողին ֆիրմայի գործերին, նրա մթնոլորտին, խնդիրներին, առաքելությանը հաղորդակից դարձնելու համակարգի միջոցով: Ճապոնիայում այդ խնդիրը լուծվում է բազմազան մեթոդներով ու ձևերով՝ սկսած բանվորներին կարևորագույն խնդիրների լուծումներ վստահելուց մինչև կոլեկտիվով բազմազան մշակութային, սպորտային միջոցառումներին մասնակցելը: Կորպորատիվ ոգին, որն արտահայտվում է ֆիրմայի իդեալներին աշխատողների նվիրվածության մեջ, Ճապոնիայում թե՛ նպատակ է, թե՛ կառավարման միջոց: Ճապոնական մենեջմենթը ջանք չի խնայում այդ ոգին պատշաճ բարձրության վրա պահելու համար:

Գծապատկեր 3-ում բուրգի երկրորդ մակարդակի՝ ճապոնական մենեջմենթի կարևորագույն բաղադրամասերից է **որոշումների կայացման գործընթացը**: Որոշումներ ընդունելու ճապոնական համակարգը հիմնված է ազգային ավանդույթների վրա, արտացոլում է ճապոնացիների ազգահոգեբանական առանձնահատկությունները և կողմնորոշված է դեպի նրանց սոցիալական արժեքները²: Այդ է պատճառը, որ մեր ներկայացրած «ճապոնական հրաշքի» իրագործման գործոնները արտահայտող բուրգի հիմքում դրվել են էթնոմշակութային արժեքները, որոնց վրա էլ կառուցվել են մյուս բաժինները՝ ճապոնական մենեջմենթը և ֆինանսատնտեսական գործոնները: Այսպես՝ Ճապոնիայում որոշումներ կայացնելու էական առանձնահատկությունը **համաձայնեցման** սկզբունքն է: Ճապոնացիները նախընտրում են նախնական համաձայնեցումները, խորհրդակցությունները և ոչ ձևական բանակցությունները: Անհրաժեշտ է նշել, որ Ճապոնիայում որոշումներ ընդունելու գործընթացին բնորոշ է մի այնպիսի երևույթ, ինչպիսին «նեմավասին» է³, որը նշանակում է «բախումների մեղմացում», այսինքն՝ տարաձայնությունների բացառում, հակասությունների

¹ Պրոնիկով Վ. Ա., Լադանով Ի. Դ., Ճապոնացիները: ազգահոգեբան. ակնարկներ / Ռուսերեն երկրորդ հրատ. թարգ. Վ. Կ. Ալվազյանը, Ե., 1989, էջ 303:

² Поршнев Б. Ф., Социальная психология и история, М., 1979, стр. 68.

³ Владимиров В. А., О национальном характере японцев.- “Азия и Африка сегодня”, . 1976, N 2.

թուլացում: Շահագրգիռ անձանց բազմաթիվ ժողովների և նրանց արձագանքը պահանջող խնդիրների հանգամանակի քննարկման շնորհիվ ստացվում է այնպես, որ ընդունված որոշումը բխում է խմբից, և այդ պատճառով պատասխանատվությունն ընկնում է ոչ թե մեկի վրա, այլ ամբողջ խմբի: Ահա հենց սա էլ ճապոնացիների էթնոմշակութային սկզբունքներից մեկն է՝ «խմբայնությունը», որը ներկայացրել ենք վերևում, ինչն էլ հիմք է դարձել ճապոնական մենեջմենթի՝ բուրգի երկրորդ մակարդակի ձևավորման համար:

Հարկ է փաստել, որ «ճապոնական տնտեսական հրաշքը» պայմանավորված է նաև մի շարք **ֆինանսատնտեսական գործոններով**, որոնք գտնվում են մեր ներկայացրած բուրգի ամենավերևի մասում և արտահայտված են մի շարք կառուցվածքային տարրերով՝ ֆինանսական լծակներ, ներդրումային, հարկային և այլ քաղաքականություններ:

Ըստ «ճապոնական հրաշքը» հետազոտողներ, Բրուքինգյան ինստիտուտի ներկայացուցիչներ Է. Դենիսոնի և Ու. Չանգի¹ առավել հեղինակավոր ուսումնասիրություններից մեկի՝ 1950–1960-ական թթ. ճապոնիայում արձանագրված գերբարձր տնտեսական աճի հիմնական գործոնների շարքը (դրանց նշանակության նվազման կարգով) պետք է դասել *ներդրումների աճը, նոր տեխնոլոգիաների կիրառումը, մասշտաբի էֆեկտը, մարդկային կապիտալը, ռեսուրսների վերաբաշխումը (գյուղատնտեսությունից՝ արտադրություն):*

Ֆինանսատնտեսական գործոններն առավել լավ պատկերացնելու համար ներկայացնենք «ճապոնական հրաշքի» իրագործմանը նպաստող «ֆինանսական բանաձև», որը կարող է արտահայտվել հետևյալ տրամաբանական շղթայով².

խնայողությունների և կուրակումների բարձր մակարդակ → մասշտաբային ներդրումներ առավել կապիտալապար ճյուղերում (պետության ընտրությամբ առավել հեռանկարային ճյուղեր) → մակրոտնտեսական կայունություն (ինֆլյացիոն ցածր տեմպ, բացակայություն (մինչև 1965 թ.) պետական բյուջեի դեֆիցիտի ցածր մակարդակ) → ազգային արժույթի ֆիքսված իջեցված կուրս՝ նպաստող ներմուծման փոխարինմանը և արտահանման զարգացմանը → տեխնոլոգիաների ներմուծման խրախուսման դեպքում օտարերկրյա կապիտալի սահմանափակում → արտահանմանը պետական օժանդակություն → կապիտալի հաշվեկշռի վերահսկողություն և դրա աստիճանական ազատականացում → տնտեսության լայնածավալ հարկային խրախուսում → բանկային համակարգի վերահսկողություն:

Վերը ներկայացված շղթայի շրջանակներում ներկայացնենք «ճապոնական հրաշքին» նպաստող տնտեսական քաղաքականությունների առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ ներդրումային, հարկային, դրամավարկային:

Ներդրումների աճը համարվում է «ճապոնական հրաշքի» իրագործման կարևորագույն գործոններից մեկը. 1950-ական թթ. սկզբին մասնավոր

¹ Denison E. F., Chung W. K., How Japan's Economy Grew So Fast. Wash.: Brookings Institution, 1976.

² Финансовые стратегии модернизации экономики: мировая практика / под ред. Я. М. Миркина. М.: Магистр, 2014, стр. 63-64.

ներդրումները կազմում էին ՀՆԱ-ի 17.2%-ը, իսկ 1970 թթ. սկզբին դրանք աճեցին և հասան ՀՆԱ-ի 30.5%-ին: Այդ ժամանակաշրջանում խնայողություններն աճեցին ՀՆԱ-ի 16.5%-ից մինչև 31.9%¹: Անհրաժեշտ է նշել, որ հատկապես 1950-ական թվականներին աճի հզոր գործոն դարձավ պետության կողմից *քնակչության խնայողությունների* ուղղումը դեպի տնտեսություն, որն իրականացվում էր այնպիսի ինստիտուտների միջոցով, ինչպիսիք են պետական փոստային խնայողական համակարգը և պետության բյուջեն՝ իր պետական բանկային ցանցով: 1950–1960-ական թթ. պետության կողմից հովանավորվող ներդրումային պայթյունն այնքան մեծ էր, որ հանգեցրեց արտադրական կարողությունների զգալի գերազանցմանը, որն էլ իր հերթին պատճառ հանդիսացավ 1970 թ. առաջին կեսում ներդրումների նվազմանը: Հենց խնայողությունների և կուտակումների ծայրահեղ բարձր նորման դարձավ Ճապոնիայում հետպատերազմյան արագ տնտեսական աճի աղբյուր: Երկիրը, ի տարբերություն արդիականացման միջով անցնող շատ այլ երկրների, օգտագործել է օտարերկրյա կապիտալի վրա թույլ հենումով ներքին աճի պահուստներ:

Բարեփոխումների ժամանակահատվածում ֆիսկալ քաղաքականության հիմնական գործիք էր համարվում **հարկային լծակների** կիրառումը: 1951 թվականից տնտեսական զարգացման հարկային խթանները դարձան Ճապոնիայի արդյունաբերական քաղաքականության հիմնական գործիքներից մեկը: Աճի առավել բարձր տեմպերի ժամանակահատվածը (1950-1960 թթ.) համընկավ նվազագույն հարկային բեռի ժամանակահատվածի հետ: 1951-1970 թթ., երբ իրական ՀՆԱ-ի միջին տարեկան աճը 9% էր, ընդհանուր հարկային բեռը (բացառությամբ սոցիալական հարկերի) 22.4%-ից նվազեց ազգային եկամուտի մինչև 18.9%, 1970-ականներին հարկումը բարձրացավ մինչև 22.8%՝ պայմանավորված ՀՆԱ-ի աճի տեմպերի մինչև 4,8% (1980 թ.)² նվազմամբ: Այդ ժամանակահատվածում ակտիվորեն կիրառվում էին պետության կողմից գերակա ճանաչված ճյուղերի համար արտոնյալ հարկման համակարգ, մասնավորապես³.

- պատենտների, նոու-հաուների (55%) և հեղինակային իրավունքների արտահանման հարկման ենթակա եկամուտից հատուկ մասհանումներ, բացի ֆիլմերի ցուցադրություններից ռոյալթիի (20%), արտասահմանյան շինարարական նախագծերով պլանավորման և խորհրդատվության եկամուտներից (20%) ,
- տեղական հարկերի վճարումից ազատում գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական մշակումներում (ԳՀՓԿՄ) ներդրումների իրականացման ժամանակ,
- արտադրական ռացիոնալիզացման շրջանակներում սահմանված ներդրումներով արագացված ամորտիզացում (ներառյալ՝ ԳՀՓԿՄ-ում բոլոր ներդրումներով արագացված ամորտիզացիան, 50%-ոց ամորտիզացիա կառավար-

¹ Henderson D. R., Japan and the Myth of MITI. www.econlib.org.

² Henderson D. R., Japan and the Myth of MITI (www.econlib.org).

³ Johnson Ch. A., MITI and the Japanese Miracle, p. 218, 234–236.

րության կողմից հիմնադրված ճյուղերի համար նոր սարքավորման շահագործման առաջին տարում),

- ռազմավարական նշանակության սարքավորման ներմուծական մաքսային սակագների վերացում, սահմանված ճյուղերի համար հումքի ներմուծման ժամանակ վճարված մաքսային հարկերի փոխհատուցում,
- ներմուծվող տեխնոլոգիաներով ռոյալթիի չափերի նվազեցում:

Հետպատերազմյան շրջանում ճապոնական ձեռնարկություններում կապիտալի զգալի պակասը հանգեցրեց պետության կողմից 1950-ական թվականներին **տնտեսության վարկավորման** երկմակարդակ համակարգի ստեղծմանը, որոնք արտահայտվում էին մասնավոր քաղաքային և մասնագիտացված պետական բանկերով: Դրանց ֆինանսավորման հիմնական աղբյուր դարձան պետական փոստային խնայողական համակարգի միջոցները, որոնք տնօրինում էր ֆինանսների նախարարությունը: Ի սկզբանե օգտագործվում էին նաև հաշվի միջոցները, որի վրա կուտակվում էր օգնության շրջանակներում ԱՄՆ-ի կողմից մատակարարվող ապրանքների վաճառքից ստացված հասույթը:

Մեծածավալ վարկավորումը նպաստում էր արտադրության՝ պետության փաստացի վերահսկողության տակ գտնվելուն: Ճապոնիայի բանկը, խուսափելով չափազանց մեծ դրամական զանգվածի ընդլայնումից (դրամական էքսպանսիա) և հնարավոր ճգնաժամից, սկսեց հենվել MITI-ի (Ministry of International Trade and Industry) գնահատականների վրա՝ կապված վարկերի տրման հետ առանձին ճյուղերի կողմից պահանջվող կապիտալի դեպքում և փորձում էր իր վարկային քաղաքականության մեջ չշեղվել աջակցության ենթակա ճյուղերի վերաբերյալ MITI-ի պատկերացումներից՝ դրամական խնդիրները չխորացնելու նպատակով: Պետական բանկերը ռազմավարական նշանակություն ունեցող ընկերություններին տրամադրում էին ցածր տոկոսով վարկեր:

Այսպիսով՝ պետական բանկերի ցանցերի միջոցով պետության կողմից տնտեսության ֆինանսական աջակցությունը լրացվում էր անուղղակի կերպով՝ քաղաքային բանկերի կողմից տնտեսության չափից ավել վարկավորման համակարգի միջոցով (overloaning), ինչը հանգեցրեց այն ընդունողների չափից ավելի փոխառմանը (overborrowing): Անցկացվում էր հեռանկարային ճյուղերում վարկերի կենտրոնացման քաղաքականություն: Ճապոնիայի բանկի կողմից կիրառվող վարկավորման ծավալների աճի սահմանափակումները վերացան միայն 1994 թ.: 1950–60-ականներին պետությունը վարում էր նաև վարկերի ռացիոնալացման քաղաքականություն:

Եզրակացություններ և առաջարկություններ

Եզրափակելով հետազոտությունը՝ կարող ենք փաստել, որ «ճապոնական հրաշքը» որոշակի երկրի պատմության տվյալ ժամանակահատվածում ու որոշակի աշխարհաքաղաքական միջավայրում գոյություն ունեցած տասնյակ գործոնների համադրման արգասիք է, որն իր էությամբ բացառիկ է և ենթակա չէ մեխանիկական ընդօրինակման: Ինչպես նշել էինք ներածությունում, սույն հոդվածի հիմնական նպատակն է բացահայտել Ճապոնիայի զարգացման՝

որպես հաջողված փորձի հիմքում ընկած փոխափայտությունը, որի շնորհիվ որոշ չափով հնարավոր կլինի համեմատության մեջ նախանշել Հայաստանի իրականության մեջ Ճապոնիայի փորձի կիրառելի տարրերը և զարգացման հանդեպ պետության և հասարակության կողմից ցուցաբերվող մոտեցման առանձնահատկությունները:

Ճապոնիայի հետպատերազմյան բացառիկ արդիականացումը պայմանավորող հիմնական գործոններից մեկը ճապոնացիների էթնիկական ինքնությունն է, մասնավորապես՝ խմբային գիտակցությունը կանխորոշեց հանրային և քաղաքական մի շարք գործընթացների անցնցում ընթացքը, ինչն էլ էական դեր խաղաց Ճապոնիայի տնտեսական առաջընթացի գործում: Ինչպես ներկայացված է գծապատկեր 2-ում, էթնոմշակութային գործոնների հենքի վրա կառուցված մյուս երկու գործոնների ամբողջականության շնորհիվ իրականություն դարձավ «ճապոնական հրաշքը»:

Եթե փորձենք առանձնացնել մի քանի խոշոր տնտեսական լծակներ, որոնք նպաստեցին «ճապոնական հրաշքին», նախ և առաջ դա **էժան աշխատուժն էր**: Ճապոնիան օգտագործեց էժան աշխատուժի առավելությունը, մինչև որ սեփական տնտեսության որակապես զարգանալու և աշխատուժի թանկանալու արդյունքում այդ փորձը նրանից վերցրին Հարավային Կորեան, Թայվանը, Սինգապուրը և Հոնկոնգը, ինչպես նաև տարածաշրջանի մի քանի այլ պետություններ: Հաջորդ կարևոր գործոնն այն էր որ Ճապոնիան ստացավ **արտաքին օգնություն և ներդրումների** որակյալ, երկարաժամկետ բնույթի այնպիսի մի համակցություն, որի ծավալն այսօրվա չափանիշներից ելնելով դժվար է անգամ պատկերացնել: Դա նույնն է, եթե Հայաստանում երեսուն տարի շարունակ ամեն տարի իրականացվի միջինը վեց-յոթ միլիարդ դոլարի համախառն ֆինանսական ներդրում գումարած ևս մի քանի միլիարդ դոլարի հասնող նորագույն տեխնոլոգիաների ներհոսք: Սակայն նկատենք, որ նրանք երկար ժամանակ չէին կարողանում ԱՄՆ-ին այս ամենի դիմաց վարձահատույց լինել, ինչն իրենցից շատ ժամանակ և ջանքեր պահանջեց: Անհրաժեշտ է նշել, որ «տնտեսական հրաշքի» երկրների վերելքի ժամանակաշրջանը փակ ինֆորմացիոն համակարգերի դարաշրջան էր, երբ չկային համացանց և գլոբալացում, երբ նորագույն տեխնոլոգիաների հնացման ցիկները կազմում էին 10-15 տարի, այլ ոչ թե 2-3, ինչպես հիմա: Սա մեծ առավելություն էր տալիս այն ժամանակ իրականացվող տնտեսական ռեֆորմներին և ներդրումների արդարացվածությանը: Աշխարհը փոխվել է, փոխվել են խաղի կանոններն ու ներքին բաղադրիչները, աճում են բարդ տեխնոլոգիական բևեռացումը և դրա ստացման ֆինանսական և գիտական գինը: Ավելին, նախկին «տնտեսական հրաշքի» երկրներից շատերն այսօր կառուցվածքային խոր ճգնաժամ են ապրում, քանի որ տնտեսական աճի նախկինում հաջողված մոդելները դժվարությամբ են հարմարվում ներկա գլոբալացման ժամանակաշրջանին: Եվ եթե Հայաստանին հաջողվի այս գլոբալացվող և ռացիոնալ դարում բոլորովին այլ հիմքերով «տնտեսական հրաշք» իրականացնել, ապա նորագույն տնտեսական դարաշրջանում

մենք առաջինը կլինենք, ինչպես որ եղանք հեղափոխություն կատարած երկրների շարքում իրականացնելով «ոչ բռնի թավշյա հեղափոխություն» :

Վերոնշյալ եզրահանգումների հիման վրա կատարենք *կիրառական առաջարկություններ*.

Մենեջմենթի ոլորտ

1. Հետևել ճապոնական մենեջմենթի առանձնահատկություններին, մասնավորապես՝ *խմբին նվիրվածության շեշտադրմանը*, ինչն էլ հենց հանգեցնում է խմբային փոխգործողությունների, որի շնորհիվ էլ պետական կամ ազգային նպատակներին հասնելու համար ճապոնացիները զոհում են անձնական շահը հանուն խմբի, պետության կամ ազգի: Նման հոգեբանությունը շատ կարևոր է մեզ պես փոքր ու սահմանափակ ռեսուրսներով և ոչ բարենպաստ տարածաշրջանում գտնվող պետության համար:
2. Օգտագործել *որոշումների կայացման գործընթացի համաձայնեցման սկզբունքը*: Երբ շահագրգիռ անձանց կողմից առաջադրած խնդիրների հանգամանալից քննարկման շնորհիվ ընդունված որոշումն արդեն բխում է խմբից, դրա համար պատասխանատվությունն ընկնում է ոչ թե մեկի վրա, այլ ամբողջ խմբի, իսկ այս դեպքում կայացված որոշումն առավել ընդունելի է դառնում, կատարված փոփոխությունները չեն կարող հանգեցնել ընդվզումների կամ սթրեսների:

Ֆինանսատնտեսական ոլորտ

Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ «ճապոնական հրաշքի» կարևորագույն գործոններից մեկն էլ բնակչության խնայողությունների նպատակային օգտագործումն էր, առաջարկում ենք խթանել ՀՀ բնակչությանը՝ կատարելու խնայողություններ, բայց 21-րդ դարում ունենալով այլ դրսևորումներ, մասնավորապես՝ ազատ դրամական միջոցները ուղղել դեպի կապիտալի շուկաներ՝ ներդրումներ կատարելով, որի շնորհիվ Հայաստանում կակտիվանա բաժնեմասային ֆինանսավորման մշակույթը, ինչից կօգտվեն և՛ ձեռներեցը, և՛ ազատ դրամական միջոցի տերը, և՛ ի վերջո նաև պետությունը՝ տնտեսական ակտիվություն արձանագրելով: Այս ամենի արդյունքում ի վերջո ՀՀ տնտեսությունը զարգացում կարձանագրի նաև արժեթղթերի շուկայում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Պետրոսյան Լ. Պ., Ճապոնիայի տնտեսական զարգացումը, Եր., 1976, 102 էջ:
2. Պրոնիկով Վ. Ա., Լադանով Ի. Դ., Ճապոնացիները: ազգահոգեբան. ակնարկներ/ Ռուս. երկրորդ հրատ. թարգ. Կ. Կ. Այվազյանը, Եր., 1989, 399 էջ:
3. Ֆարմանյան Ս., Ճապոնական հրաշքները և ճապոնացիները, Եր., 2012, 226 էջ:
4. Владимиров В. А., О национальном характере японцев. “Азия и Африка сегодня”, 1976, N 2.

5. Корсунский А., Промышленность Японии и США, МЭМО, N 1, 1975, стр. 85.
6. Поршнев Б. Ф., Социальная психология и история.-М., 1979, стр. 68.
7. Саркисов К. О., "Россия и Япония: Сто лет отношений", Москва, 2015, стр. 85.
8. Финансовые стратегии модернизации экономики: мировая практика / под ред. Я. М. Миркина. М.: Магистр, 2014, стр 63-64.
9. Экономические проблемы современной Японии, МЭМО, N 8, 1969, стр. 92.
10. Ayal E., Value Systems and Economic Development in Japan and Thailand, Journal of Social Issues, v. 19, N 1, 1963, p. 41.
11. Benedict R., The Chrysanthemum and the Sword. Boston: Houghhton Mifflin, 1946, p. 32.
12. Brzezinski Z., The Fragile Blossom: Crisis and Change in Japan. New York: Harper and Row, 1972, pp. 24 -108.
13. Denison E. F., Chung W. K., How Japan's Economy Grew So Fast. Wash.: Brookings Institution, 1976.
14. Henderson D. R., Japan and the Myth of MITI.
15. Henderson D. R., Japan and the Myth of MITI, Institution, 1976. www.econlib.org
16. Jo M., Japanese Traditional Values and Industrialization, international social Science Review, v. 62, N 1, 1987, p. 7.
17. Johnson Ch. A., MITI and the Japanese Miracle, p. 218, 234–236.
18. Jonson Ch., MITI and Japanese Miracle, the Growth of Industrial Policy 1925-1975, Stanford, 1982, p. 128.
19. Jonson Chalmers. MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975, Stanford, Stanford University Press, 1982, p. 86.
20. Kanemori Y., Postwar Japan: Lessons for Asia. New York, Columbia University Press, 1988.
21. Kosaka M., A History of Postwar Japan. Tokyo, 1972, p. 65.
22. Kuwabara T., Japan and Western Civilization: Essays on Comparative Culture. Tokyo, University of Tokyo Press, 1986, p. 125.
23. Maraini F., Meeting with Japan. New York, Viking Press, 1960, էջ 365.
24. Nakane Ch., Japanese Society, University of California Press, 1970.
25. Richard Kneller, Danny McGowan, Tomohiko Inui, Toshiyuki Matsuura, Globalisation, multinationals and productivity in Japan's lost decade, Journal of the Japanese and international Economies 26(2012), p. 110-128.
26. Smith D., Japan since 1945: The Rise of an Economic, London Mac Millan Press, 1945, p. 42.
27. Sunny Mewati. How did Japan rebuild itself and become an advanced nation and a major economic power in the aftermath of the World War II?
28. «The Marshall Plan – «The Europeans did the job themselves». Moments in U.S. Diplomatic History. «Association for Diplomatic Studies and Training», <https://adst.org/2015/05/the-marshall-plan-the-europeans-did-the-job-themselves/>
29. <https://countryeconomy.com/gdp/japan?fbclid=IwAR0PvIHIPV9ayFHzzGUySBHedCaJmF>

[UYd3XhmlyleCCUajYgZPapeqKagoI](https://www.quora.com/How-did-Japan-rebuild-itself-and-become-an-advanced-nation-and-a-major-economic-power-in-the-aftermath-of-the-World-War-II)

30. <https://www.quora.com/How-did-Japan-rebuild-itself-and-become-an-advanced-nation-and-a-major-economic-power-in-the-aftermath-of-the-World-War-II>
31. https://www.mofa.go.jp/territory/page1we_000006.html,
32. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=JP>,
33. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=JP>,
34. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=JP>
35. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=JP-CN>
36. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=JP>,

Ավետյան Դավաթյան

«ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՇԲԻ» ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Համառոտագիր: Հոդվածում ներկայացվել են Ճապոնիայի հետպատերազմյան արդիականացմանը, տնտեսական զարգացմանը և «ճապոնական հրաշքին» նպաստող հիմնական գործոնները, ինչպես նաև բացահայտվել են Ճապոնիայում արձանագրված հեղափոխական փոփոխությունների պատճառահետևանքային կապերը: Հոդվածում «ճապոնական հրաշքը» դիտարկվել է որպես երեք կարևորագույն գործոնների ամբողջություն՝ էթնոմշակութային, ճապոնական մենեջմենթ, ֆինանսատնտեսական: Ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների արդյունքում պարզ դարձավ, որ «ճապոնական հրաշքի» և ընդհանրապես ցանկացած երկրի ազգային տնտեսության առաջընթացի համար օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ է որոշակի գործոնների համադրություն:

Բանալի բաներ. տնտեսության արդիականացում, տնտեսական հրաշք, կապիտուլյացիա, խմբայնություն, խնայողություններ, ներդրումներ, ճապոնական միլիտարիզմ, դրամավարկային քաղաքականություն

Светлана Даллакян

ФИЛОСОФИЯ «ЯПОНСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЧУДА»

Аннотация: В статье представлены ключевые факторы, способствующие послевоенной модернизации Японии, экономическому развитию и «японскому чуду», а также раскрыты причинно-следственные связи революционных изменений, зарегистрированных в Японии. В статье «японское чудо» рассмотрено в совокупности трех важнейших факторов: этнокультурный, японский менеджмент, финансово-экономический. В результате исследований и анализов стало ясным, что для «японского чуда» и вообще для прогресса национальной эконо-

мики любой страны объективно необходима комбинация нескольких факторов развития.

Ключевые слова: модернизация экономики, экономическое чудо, капитуляция, группировка, сбережения, инвестиции, японский милитаризм, денежно-кредитная политика

Svetlana Dallakyan

THE PHILOSOPHY OF THE “JAPANESE ECONOMIC MIRACLE”

Abstract: The article presents key factors contributing to post-war modernization of Japan, economic development and the “Japanese miracle”, as well as discloses cause-and-effect relationship of revolutionary changes recorded in Japan. In the article the “Japanese miracle” has been considered in the aggregate of three most important factors: ethnocultural, Japanese management, financial and economic. As a result of studies and analysis it has become clear that for the “Japanese miracle” and progress of the national economy of any country in general, objectively a combination of certain factors is required.

Keywords: modernization of economy, economic miracle, capitulation, grouping, savings, investments, Japanese militarism, monetary policy